

پیمانه اوقاف

پاسخ به پرسش‌هایی درباره فقه وقف

روح‌الله بیدرم

شماره کارشناس: ۵۱۱۴۴۷۲

پاسخ نامه وقف

۲۳۵۵

سخ به پرسش هایی درباره فقه وقف

روح الله بیدرام

ویراستار | زهرا صنوبری

جلد | مجتبی غریب نواز

صفحه | آرا | ترگس صفایی

نوبت چاپ | اول ۱۳۹۷

نسخه | ۵۰۰ نسخه

قطر | ۱۳

چاپ | مؤسسه فرهنگی آستان قدس

شابک | ۹۷۸-۶۰۲-۲۸۹۶-۸

حق چاپ محفوظ است

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

قیمت | ۲۰۰,۰۰۰ ریال

دفتر مرکزی | مشهد، بلوار سجاده، خیابان میلاد ص.پ. | ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹

تلفن و دورنگار | ۳۷۶۵۲۰۰۸

دفتر تهران | تلفن و دورنگار | ۸۸۹۶۰۴۶۶

نشانی اینترنتی | www.behnashr.com | پست الکترونیکی | publishing@behnashr.com

فصل یکم: مفاهیم

معنای واژگانی و اصطلاحی وقف چیست؟ / ۲۲

وقف نامه چیست؟ / ۲۵

علت انحلال تأسیس نهاد وقف چیست؟ / ۲۶

پاسخ کلی / ۲۸

پاسخ تفصیلی / ۳۰

وقف «حکم شرعی» یا «موضوع حکم شرعی» است؟ / ۳۱

«موقوف علیه» یا «موقوف علیه» چه کسانی اند؟ / ۳۴

ادخال و اخراج در وقف چیست؟ / ۳۵

آیا وقف با «هبه» و «صدقه» و «نذر» متفاوت است؟ / ۳۶

آیا وقف با وصیت متفاوت است؟ / ۴۰

ثلث مال و وصیت به ثلث برای وقف چیست؟ / ۳۸

وقف عقد است یا ایقاع؟ / ۴۱

آیا وقف لازم است یا جایز؟ / ۴۳

صیغه وقف چیست؟ / ۴۴

قبض چیست و چه زمانی صورت می گیرد؟ / ۴۷

منفعت مقصوده در وقف چیست؟ / ۴۸

رقبه موقوفه چیست؟ / ۴۸

حق تولیت متولی چیست؟ / ۴۹

ولایت بر وقف یعنی چه؟ / ۴۹

تولیت به چه معنایی است؟ / ۵۰

متولی وقف کیست؟ / ۵۰

فصل دوم: انواع

انواع وقف چیستند؟ / ۵۲

۱. عام - خاص / ۵۲

۱-۱. وقف عام / ۵۲

۱-۲. وقف خاص / ۵۳

۱. انتفا - منفعت / ۵۳

۲. وقف انتفاعی / ۵۳

۲-۱. وقف منفعتی / ۵۴

۲. فردی - گروه / ۵۵

فصل سوم: شروط

شروط صحت وقف چیستند؟ / ۶۲

۱. تنجیز / ۶۲

۲. دوام / ۶۲

۳. إقباض / ۶۳

۴. إخراج عن نفس / ۶۳

۵. لفظ صریح / ۶۳

۶. نیت / ۶۴

شروط شرعی واقف چیستند؟ / ۶۵

۱. مالکیت / ۶۵

۲. اختیار / ۶۶

۳. قدرت / ۶۶

۴. اهلیت / ۶۷

شروط «موقوفه» چیستند؟ / ۶۷

۱. عینیت / ۶۷

۲. مملوکیت / ۶۸

۳. انتفاع حلال / ۶۸

۲. قبض و پدیری / ۶۹

۴. شرط و قوف علیه، چیستند؟ / ۷۰

۱. شرط و قوف علیه / ۷۰

۲. تشییع / ۷۲

۳. مشروعیت / ۷۳

۴. غیر واقف بودن / ۷۴

آیا نامسلمان هم می‌تواند واقف باشد؟ / ۷۴

آیا واقف می‌تواند کسی را وکیل کند تا از طرف او مالی را وقف کند؟ / ۷۵

شرط ضمن عقد در وقف مجاز است؟ / ۷۵

آیا واقف می‌تواند مالی را برای خود وقف کند؟ / ۷۶

آیا واقف می‌تواند مالی را برای ادای دیون و قرض‌ها وقف کند؟ / ۷۶

کند؟ / ۷۷

آیا واقف می‌تواند باغی را به این شرط وقف کند که از درآمدها آن

هزینه زندگی خود و خانواده‌اش پرداخت شود؟ / ۷۸

آیا واقف می‌تواند عین مال اجاره‌ای را وقف کند که هنوز مدت اجاره‌اش به

پایان نرسیده است؟ / ۷۸

آیا واقف «امور عام المنفعه» می‌تواند از موقوفات خودش استفاده کند؟ / ۷۹

آیا صحت وقف به قصد قربت مشروط است؟ / ۸۰

شیوہ ثبت وقف چیست؟ / ۸۰

آیا وقف تنها در موضوعات مالی و مادی صورت می پذیرد؟ / ۸۲

آیا مالک می تواند مالش را به هر انگیزه ای وقف کند؟ / ۸۳

آیا صرف درآمد موقوفات به نیت واقف مشروط و مقید است؟ / ۸۶

وقف ثلث مال چگونه صورت می پذیرد؟ / ۸۸

آیا هر چیزی که به انگیزه «مصلح عامه» به مردم می سپارند، وقف

است؟ / ۹۱

وقف کردن مسجد با چه صیغه ای صورت می گیرد؟ / ۹۲

آیا بنای ساخته شده را با خواندن صیغه وقف می توان به مسجد

تبدیل کرد؟ / ۹۳

آیا انشای صیغه وقف مابین دیگر عقود به ایجاب و قبول نیاز دارد؟ / ۹۳

آیا واقف می تواند ستری را به متولی وقف بگمارد؟ / ۹۶

۱. نظارت اطلاعی / ۹۶

۲. نظارت استصوابی / ۹۷

ناظر موقوفه را چه کسی انتخاب می کند؟ / ۹۸

آیا مالی را تا زمان محدود و معینی می توان وقف کرد؟ / ۹۸

آیا عین موقوفه از آغاز باید انتفاع پذیر باشد؟ / ۹۹

آیا تغییر وقف و ابطال عنوان های آن در موقوفات، انتفاع پذیر جایز

است؟ / ۹۹

آیا تغییر وقف و ابطال عنوان آن در موقوفات آسیب دیده و آلوده پذیر

جایز است؟ / ۹۹

هزینه تعمیر و اصلاح موقوفات از کجا فراهم می شود؟ / ۱۰۰

فروش متعلقات اماکن وقفی (مساجد و مشاهد و مدارس و...) مانند ابزارها و

فرش و... جایز است؟ / ۱۰۱

آیا اجاره دادن متعلقات اماکن وقفی جایز است؟ / ۱۰۲

نقل و انتقال موقوفات خاصه (مانند وقف برای فرزندان) و اوقاف

عامه (مانند وقف برای فقرا) جایز است؟ / ۱۰۳

اجاره دادن موقوفه منفعت (نه انتفاع) جایز است؟ / ۱۰۵

یا مصداق وقف عام هنگام وقف کردن باید موجود باشد؟ / ۱۰۵

آیا کافر و مرتد می‌تواند «موقوف علیه» باشد؟ / ۱۰۶

آیا وقف برای کسی حرام شرعی، صحیح است؟ / ۱۰۶

آیا مسلمان فقیری می‌توان وقف کرد؟ / ۱۰۷

وقف کردن مال عام چه حکمی دارد؟ / ۱۰۷

فصل چهارم: موضوعات

وقف کردن به چه موضوع‌هایی معطوف است؟ / ۱۱۰

۱. دینی معنوی / ۱۱۰

۲. علمی آموزشی / ۱۱۲

۳. بهداشتی درمانی / ۱۱۳

۴. اجتماعی فرهنگی / ۱۱۳

فصل پنجم: دلایل

دلایل اخلاقی و معنوی وقف کردن چیستند؟ / ۱۱۶

۱. پاس داشت خدا / ۱۱۶

۲. نوع دوستی / ۱۱۹

۳. جلب محبت خدا / ۱۲۳

۴. ماندگاری گرابی / ۱۲۸

۵. پیروی از پیشوایان / ۱۳۳

۶. دوستی با پیشوایان / ۱۴۰

دلایل فقهی وقف کردن چیست؟ / ۱۴۲

۱. قرآن / ۱۴۲

۱-۱. سبقت‌گیری در خیررسانی / ۱۴۴

۱-۲. باقیات صالحات / ۱۴۷

۱-۳. تألیف قلوب / ۱۴۹

۱-۴. تعاون در نیکی / ۱۵۰

۱-۵. نیکوکاری / ۱۵۰

۱-۶. رض حسن / ۱۵۴

۱-۷. شریبیا / ۱۵۵

۱-۸. عمران اساج / ۱۵۷

۱-۹. اتفاق / ۱۵۷

۱-۱۰. احسان / ۱۵۹

۲. سنت / ۱۶۰

۳. اجماع / ۱۶۱

۴. عقل / ۱۶۳

فصل ششم: نمونه‌ها

۱. دینی معنوی / ۱۶۶

۱-۱-۱. برپایی جشن میلاد / ۱۶۶

۱-۱-۲. صله ارحام / ۱۶۸

۱-۱-۳. برگزاری مجالس مذهبی / ۱۶۸

۱-۱-۴. مؤذن خوش‌خوان / ۱۶۹

۱-۱-۵. احداث مسجد / ۱۶۹

۱-۱-۶. اهدا و تلاوت قرآن / ۱۶۹

۱-۱-۷. صلوات‌گویی / ۱۷۰

۱-۱-۸. مخارج زائر / ۱۷۰

۱-۱-۹. نواله حیوانات / ۱۷۱

۱-۱-۱۰. کارخیر / ۱۷۳

۲. علمی-آیینی / ۱۷۴

۱-۲. ملیم و تعلّم / ۱۷۴

۱-۲. ص. فی کتاب / ۱۷۴

۱-۲. مکتب‌خانه / ۱۷۴

۲-۴. کتابخانه / ۱۷۵

۲-۵. مدرسه عالی / ۱۷۵

۲-۶. کتابخانه / ۱۷۵

۲-۷. حرفه‌آموزی / ۱۷۶

۲-۸. تربیت یتیم / ۱۷۸

۳. بهداشتی درمانی / ۱۷۹

۳-۱. بیمارستان / ۱۷۹

۳-۲. گلکاری بیمارستان / ۱۸۳

۳-۳. طب‌آموزی / ۱۸۴

۴. اجتماعی فرهنگی / ۱۸۵

۴-۱. ارشاد و نصیحت / ۱۸۵

۴-۲. تقسیم‌گرد و میان‌بچه‌ها / ۱۸۵

- ۳-۴. جهاد / ۱۸۶
- ۴-۴. چاه و آب انبار و قنات / ۱۸۶
- ۴-۵. یخ سقاخانه / ۱۸۶
- ۴-۶. آزادی زندانی / ۱۸۷
- ۴-۷. جبران خسارت / ۱۸۷
- ۴-۸. خرید کوزه / ۱۸۸
- ۴-۹. اسکان مسافر غریب / ۱۸۸
- ۴-۱۰. اطعام فقرا / ۱۸۸
- ۴-۱۱. پوشاک زنان درمانده / ۱۸۹
- ۴-۱۲. تلقین و تکفین میت / ۱۸۹
- ۲-۱۳. صالح عامه / ۱۸۹
- ۳-۱۴. سفر مسافر برتر / ۱۸۹
- ۴-۱۵. ازدواج جوانان / ۱۹۰
- ۴-۱۶. درختکاری / ۱۹۱
- ۴-۱۷. کمک به سیل زده‌ان و زلزله‌زدگان / ۱۹۱
- ۴-۱۸. پوشاک دانش‌آموزان / ۱۹۱
- ۴-۱۹. کمک به ناشنوایان / ۱۹۲
- ۴-۲۰. روغن چراغ حمام / ۱۹۲
- ۴-۲۱. آهنگ نوازی و داستان سرایی / ۱۹۲
- ۴-۲۲. آب ریزگاه عمومی / ۱۹۳
- ۴-۲۳. زمین حیوانات / ۱۹۳
- ۴-۲۴. درخت / ۱۹۵
- ۴-۲۵. بادام و گردو برای بچه‌ها / ۱۹۵
- ۴-۲۶. اطعام اغنیا / ۱۹۵

۴-۲۷. واکس کفش زائر / ۱۹۶

۴-۲۸. کمک به مظلومان و روضه خوانان / ۱۹۷

۴-۲۹. سیم‌کارت امامزاده / ۱۹۸

۴-۳۰. زمین حمام / ۱۹۸

مسئله: احکام

اگر وقفی از موقوفه به طوری خراب شود که فروختنش جایز و قسمتی در سر آن تعمیر دارای منفعت می‌شود، تکلیف چیست؟ / ۲۰۰
آیا جبران خسارت از ملک طلق چنانکه ملکی مشترک بین آن دو باشد، مجاز است؟ / ۲۰۱

اگر بطن موجود ملک وقفی، اجاره باشد و در بین مدت اجاره همه منقرض شوند، اجاره نسبت به مدت باقی مانده چه حکمی دارد؟ / ۲۰۱
حکم غاصب موقوفه یا هر کسی که خسارت موقوفه بزند؛ در مورد غصب وقف و ضامن بودن نسبت به خسارت‌های وارده چیست؟ / ۲۰۲
آیا امکان وقف کردن مال غیر قابل قبض وجود دارد؟ / ۲۰۳

اگر مسجد و قبرستانی را وقف کند، نمازگزاران و فقرا در مسجد یا دفن چند نفر در آن قبرستان موجب محقق شدن وقف و قبض موقوفه می‌شود؟ / ۲۰۴

اگر پدر مال اولاد صغیر را و همچنین هر صاحب ولایتی آنرا در دست اوست، وقف کند، آیا قبض مولی علیه از دست او صحیح است؟ / ۲۰۴
اگر عین موقوفه قبل از وقف در دست موقوف علیه باشد، آیا بعد از وقف به قبض جدید احتیاج دارد؟ / ۲۰۵

اگر تولیت در وقف بر عهده واقف باشد، آیا قبض در آن باید صورت

گیرد؟ / ۲۰۶

آیا در قبض موقوفه فوریت معتبر است؟ / ۲۰۶

آیا اگر واقف قبل از قبض دادن موقوفه از دنیا برود، وقف صحیح

است؟ / ۲۰۶

در وقف خاص اگر واقف مالی را بر فرد یا گروهی وقف کند که دیر یا زود منقرض می‌شوند و مصرف بعد از انقراض را معلوم نکند، آیا وقف

صحیح است؟ / ۲۰۷

آیا وقف ابتدایی (موقوف علیه در حین وقف موجود نباشد) در وقف

خاص صحیح است؟ / ۲۰۷

آیا در تحت وقف یقین (مشخص کردن) موقوف علیه وقف شرط

است؟ / ۲۰۷

آیا وقف منقطع الاثر موجب زوال ملکیت واقف است؟ / ۲۰۹

در چه صورتی وقف منقطع اثر خیریه صحیح است؟ / ۲۰۹

اگر موقوف علیهم منقرض شوند، برگشت ملک وقف شده به ورثه

واقف در حال مرگ واقف است یا زنده انقراض موقوف علیهم؟ / ۲۱۰

آیا امکان دارد وقفی در زمانی صحیح در زمانی باطل باشد؟ / ۲۱۱

آیا تغییر کاربری زمین‌های وقفی برخلاف دستور اسلام نیست؟ / ۲۱۱

آیا تبدیل به احسن کردن موقوفه جایز است؟ / ۲۱۱

اگر وقفیت چیزی مسلم و یقینی باشد، ولی مصرف معلوم نباشد،

تکلیف چیست؟ / ۲۱۳

اگر عین موقوفه‌ای که به طور اطلاق وقف شده، منافع جدیدی پیدا

کند، تکلیف چیست؟ / ۲۱۴

اگر ملک برای مصلحتی وقف شود و سپس آن مصلحت از رسم

بیفتد، چه باید کرد؟ / ۲۱۵

آیا اگر ساختمانی که برای مسجد وقف شده خراب شود، عرصه (زمین) آن از مسجدیت خارج می‌شود؟ / ۲۱۵

وقف بودن ملک یا مالی چگونه ثابت می‌شود؟ / ۲۱۶

آیا اقرار متصرف موقوفه مبنی بر وقفیت ملکی در حال تصرف حکم به وقفیت آن ملک دارد؟ / ۲۱۶

اگر ملکی به دست کسی است که به عنوان ملکیت در آن تصرف می‌کند، لکن دیگران یقین داشته باشند که این ملک در سابق وقف بود، تکلیف چیست؟ / ۲۱۷

اگر کتابی بر آن یا غیر این دو در دست کسی باشد و او ادعای ملکیت آن را داشته باشد، لکن بر آن مال نوشته شده است که این کتاب مثلا وقف است، تکلیف چیست؟ / ۲۱۸

اگر در اموال میت وره‌ای به خدا خود او یافت شود که در آن نوشته فلان ملک را وقف کرده‌ام قدس و اقباض را هم انجام داده، تکلیف چیست؟ / ۲۱۸

آیا زمانی که عین موقوفه از اعیانی باشد که زکات بر آن تعلق می‌گیرد؛ مثلا گاو و گوسفند و... باشد، بر موقوف علیهم دادن زکات آن واجب است؟ / ۲۱۹
اگر موقوف علیه منحصر به چند نفر معدود نباشد، زیاده را شامل شود، مثلا وقف کرده باشد بر فقرا، عواید موقوف چگونه بین آن‌ها توزیع می‌شود؟ / ۲۱۹

اگر واقف چیزی را برای فقرای قبیله یا طایفه‌ای وقف کند، عواید موقوفه چگونه بین آن‌ها توزیع می‌شود؟ / ۲۲۰

آیا با وقف بر عنوان مسلمانان این وقف شامل هر مسلمانی می‌شود؟ / ۲۲۰
اگر نیت مصرف وقف به صورت کلی و در راه خدا باشد، عواید موقوفه در چه اموری مصرف می‌شود؟ / ۲۲۱

در وقف بر ارحام یا اقارب واقف، مرجع در تشخیص اقارب چیست؟ / ۲۲۱
در وقف بر فرزندان و نوه‌ها عواید موقوفه به چه صورت تقسیم می‌شود؟ / ۲۲۱

وقف بر ذریه شامل چه کسانی می‌شود؟ / ۲۲۲
اگر نیت وقف بر اولاد نسلا بعد نسل و بطنا بعد بطن واقف باشد، عواید موقوفه شامل چه کسانی می‌شود؟ / ۲۲۲
اگر از خارج وقفیت چیزی بر ذریه معلوم شود، ولی مشخص نشود که نصف همه بطون را در یک مرتبه قرار داده یا بین آن‌ها ترتیب عادلانه است، تکلیف چیست؟ / ۲۲۳

اگر نیت وقف بر اولاد ذکور واقف باشد، عواید موقوفه شامل اولاد ذکور از دختران می‌شود؟ / ۲۲۳
اگر در موقوفه‌ای به نفع ترتیب وقف شده باشد، کیفیت تقسیم به چه صورت است؟ / ۲۲۳
اگر واقف در نیت وقف آوردن شد این را وقف کردم برای اولاد طبقه بعد از طبقه، شامل چه کسانی می‌شود؟ / ۲۲۴
اگر نیت وقف برای علما باشد، عواید موقوفه شامل دانشمندان علوم مختلف می‌شود؟ / ۲۲۵

اگر نیت وقف برای اهل یکی از عتبات چون نجف باشد، شامل زائرین هم می‌شود؟ / ۲۲۵
اگر وقف درباره کسانی صورت بگیرد که در جای دیگری زندگی می‌کنند، دیگران می‌توانند از آن بهره ببرند؟ / ۲۲۵
اگر نیت وقف برای مسجد باشد و نوع مصرف آن معین نشده باشد، عواید آن صرف چه اموری می‌شود؟ / ۲۲۶
اگر نیت وقف برای مشاهد مشرفه باشد، عواید آن صرف چه اموری

می‌شود؟ / ۲۲۶

اگر نیت وقف برای سیدالشهدا علیه السلام باشد، عواید آن صرف چه اموری

می‌شود؟ / ۲۲۶

اگر واقف در نیت وقف آورده باشد؛ این را وقف کردم برای اولاد اولادم

و ترتیب را قید کرده باشد، تکلیف چیست؟ / ۲۲۷

آیا وقف خاص نظیر وقف بر اولاد و نیز وقف عام که بر عناوین وقف

می‌شود نظیر فقرا و علما، مانند وقف بر جهات است که رقبه موقوفه

در ملک دیگری نیست؟ / ۲۲۸

اگر واقف به ای را برای فرزندان یا فقرای فرزندان وقف کند،

منفعت آن وقف چه قدر چک نه تقسیم می‌شود؟ / ۲۲۹

میوه‌ای که در مال وقف کن بر درخت موجود است، متعلق به واقف است

یا موقوف علیهم؟ / ۲۳۰

کتاب‌نامه / ۲۳۱

واژه‌نامه / ۲۳۴

مقدمه

یکی از اموری که لازم است در بنای جامعه اسلامی مورد توجه و عنایت خاص قرار گیرد، احیای سنت‌های اسلامی است. سنت‌هایی که اگر به‌طور جدی در جامعه رایج شوند، قادرند بسیاری از مشکلات و مسائل جامعه را بدون دخالت قوه قهریه با تکیه بر انگیزه معنوی مردم حل کنند. احسان و نیکوکاری که مبتنی بر کمک به دیگران است، از برترین فضائل و صفات نیکوی انسانی است که دین اسلام نیز بدان دستور داده است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» هر یک از این دو اصل در هر جا و هر زمان منادی آن بوده و خیرات فراوانی را در پی خود دارد. اسلام عزیز در زمان ما، دهمی به نیکوکاری پیشتاز بوده است. این سامان دهمی، موجب شده، پدیده نیکوکاری به‌صورت ساختاری کامل و منسجم به‌فرد درآید و حالتی بینابین فردی و سازمانی، تکلیف و کار داوطلبانه بیابد و به شیوه‌ها و سازوکارهای متنوعی مانند وقف، زکات و کمک‌های داوطلبانه دیگر تحقق یابد. در این میان یکی از این سنت‌های حسنه و کارهای نیک و شایسته‌ای که همچون صدقه جاریه باقی می‌ماند و اثرات و برکات آن نصیب افراد جامعه می‌شود، سنت حسنه «وقف» است. برای وقف در اسلام حسنات و برکات زیادی در ابدان ثبت می‌گردد. بر شمرده شده است. از دیرباز فرهنگ وقف در کشور ایران هم مورد توجه بوده و انسان‌های نیک‌اندیش با اهداف مذهبی، اجتماعی و خیرخواهانه میراث ماندگاری از خود

بر جای گذاشته‌اند. وقف نمادی از روح خیرخواهی، تعاون، هم‌زیستی و عطوفت انسانی و برخاسته از ایده والا و ایمان است. وقف می‌تواند راه‌گشای حل مسائل و مشکلات و نیازهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی جامعه باشد. لازم است این فرهنگ ادامه یابد و تداوم آن، رگ و اشنایی و همدلی نسل جوان با مفهوم وقف و آثار مشارکدهای آن است. خدای سبحان را شاکرم که بر من منت نهاده و به راه زیباترین و کارآمدترین نهاد اجتماعی به گداوری محتوا پردازم؛ زیرا وقف در اسلام نیکوترین نشانه بر عدت، ایمان و صدقه جاریه‌ای است که با انگیزه معنوی توأم بود و دارای دامنه بس گسترده‌ای است و همه ابعاد جامعه را بطور اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را در بر می‌گیرد. امید است مر حب، ضای حضرت حق و مورد استفاده و بهره‌برداری عموم مؤمنین به ویژه علاقه‌مندان به فرهنگ وقف قرار گیرد! همچنین گفتنی است؛ سامان و ساختار و ترکیب و ترتیب این جُنگ، وام از اندیشه و انگیزه و کوشش‌ها و پویش‌های ناشر محترم است که او را سپاس می‌گزارم.

روایت می‌دارم

(شهریور ۱۳۹۰)